

Aneta Stawiszyńska

Badaczka niezależna, Łódź • Independent researcher, Lodz

<https://orcid.org/0000-0002-1103-1043>

OBCHODY ŚWIĄT PAŃSTWOWYCH W RUDZIE PABIANICKIEJ W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM (1923–1939)

SUMMARY

Celebrations of national holidays in Ruda Pabianicka in the interwar period (1923–1939)

Ruda Pabianicka functioned as a town only for 16 years, namely in the years 1923–1939. During this relatively short period, the city authorities and its inhabitants tried to develop their own traditions, including the celebration of national holidays. These celebrations included both religious ceremonies, both in the Catholic and Evangelical churches, as well as cultural celebrations, i.e. performances, film screenings, concerts, and sports events. The aforementioned activities were also aimed at building the city's identity and arousing local patriotism.

KEYWORDS: celebrations, public holidays, Ruda Pabianicka, the Second Polish Republic

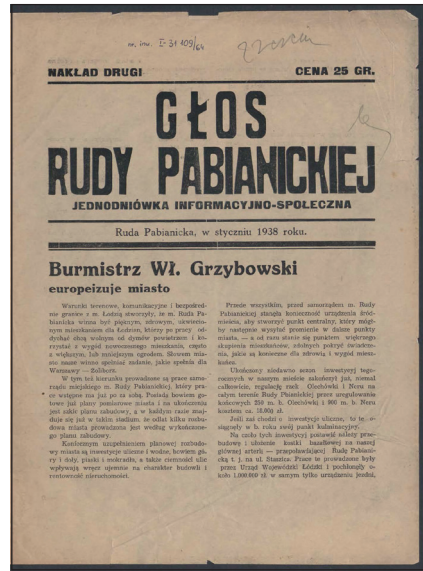
STRESZCZENIE

Ruda Pabianicka jako miasto funkcjonowała jedynie przez 16 lat, a mianowicie w latach 1923–1939. Przez ten stosunkowo krótki okres władze miasta oraz jego mieszkańcy starali się wypracować własne tradycje, wśród których wymienić warto obchody świąt narodowych. Na obchody te składały się uroczystości religijne zarówno w kościele katolickim, jak i ewangelickim, a ponadto uroczystości kulturalne, czyli przedstawienia, projekcje filmów czy koncerty, a także imprezy sportowe. Wspomniane działania miały też na celu budowanie tożsamości miasta i wzbudzanie lokalnego patriotyzmu.

SŁOWA KLUCZOWE: obchody, święta państwowe, Ruda Pabianicka, Druga Rzeczpospolita

Wieś Ruda Pabianicka otrzymała prawa miejskie w 1923 r., a jej władarze oraz aktywni uczestnicy życia politycznego i społecznego od samego początku istnienia miasta starali się budować jego własną tożsamość oraz zaszcześcić w mieszkańcach lokalny patriotyzm. Pomimo licznych problemów natury ekonomicznej, a także rozbieżności, jakie występowały w codziennym życiu społecznym miasta, co roku organizowano tu obchody świąt państwowych, które przyciągały wielu mieszkańców, bez względu na przynależność narodową czy religijną. W organizację uroczystości angażowały się miejscowe elity, tj. przedstawiciele władz miasta, pedagodzy czy duchowieństwo. Od początku lat 30. XX w. nad obchodami świąt państwowych czuwał nieformalny komitet społeczny, dbający o odpowiednią oprawę uroczystości¹. Oprócz świąt państwowych mieszkańcy miasta mogli uczestniczyć w innych wydarzeniach organizowanych przez różne organizacje, które oferowały często bogaty program, by przyciągnąć uczestników. Informacje na temat przebiegu poszczególnych uroczystości znaleźć można w Aktach miasta Rudy Pabianickiej, w lokalnym piśmie, ukazującym się w drugiej połowie lat 30. XX w., tj. w „Głosie Rudy Pabianickiej”, który wiele miejsca poświęcał wszelkim przejawom życia społecznego w mieście², oraz w prasie łódzkiej, która niekiedy relacjonowała obchody.

Omawiając przebieg i organizację tychże uroczystości, należy zauważyć, że niewątpliwie te wydarzenia, organizowane na przestrzeni kilkunastu lat istnienia miasta, miały pewne nieodłączne elementy wspólne. Obchody świąt państwowych rozpoczynały się zwykle mszami świętymi odbywającymi się o tej samej porze w kościołach: katolickim, tj. p.w. św. Józefa przy ul. Kościelnej (obecnie Farna), oraz ewangelicko-augsburskim p.w. Gustawa Adolfa przy ul. Piłsudskiego (obecnie kościół ss. Bernardynek, ul. Rudzka). We wspomnianych uroczystościach

Ryc. „Głos Rudy Pabianickiej” – 1938 r. (źródło: <https://docplayer.pl/39335359-Burmistrz-wl-grzybowski.html>; dostęp: 6.03.2023)

¹ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APŁ), Akta miasta Ruda Pabianicka (dalej: AmRP), sygn. 469, k. nlb, Obchody Święta 3 maja.

² Szerzej: A. Stawiszyńska, „Głos Rudy Pabianickiej” i jego rola w kształtowaniu tożsamości mieszkańców miasta Rudy Pabianickiej, „Rocznik Łódzki” 2022, t. 72, s. 107–120.

kościelnych brali udział przedstawiciele władz miejskich, a także zaproszeni goście. Ze względu na fakt, że obydwie świątynie były położone blisko siebie, po nabożeństwach odbywał się wspólny przemarsz pod gmach Magistratu przy ul. Piłsudskiego 7 (obecnie Rudzka) lub boisko pobliskich szkół przy ul. Zagłoby (obecnie Scalenkowa) lub Piłsudskiego (obecnie Rudzka). Tam odbywały się dalsze uroczystości.

Szczególny charakter miały coroczne obchody Święta 3 Maja ze względu na wiosenną porę, istniała bowiem możliwość organizowania licznych imprez plenerowych. Po tradycyjnych nabożeństwach ludność miała okazję wysłuchania przemówień burmistrza oraz obserwacji np. defilad Przysposobienia Obronnego, a także prezentacji pocztów organizacji społecznych³. W 1929 r. obchody rozpoczęły się zbiórką członków organizacji społecznych i zawodowych przed szkołą na Marysinie. O godzinie 9.00 miało miejsce przemówienie znanego działacza społecznego Wacława Jagusia⁴, a następnie wymarsz do kościoła na okolicznościowe nabożeństwo, skąd następnie zebrani udali się na plac przed szkołą przy ul. Zagłoby (obecnie Scalenkowa), gdzie specjalne przemówienie wygłosił burmistrz miasta, Stefan Bogusławski. Po jego przemówieniu miało miejsce uroczysta defilada. Zwieńczeniem obchodów była zabawa organizowana w sali właściciela parku i stawów na rzece Ner Aleksandra Stefańskiego przez „Ligę Morską i Rzeczną”. Tam oprócz zawodów wioślarskich i defilady przysposobienia obronnego przemawiał prezes oddziału „Ligi”, dyr. Dąbrowy⁵. W 1931 r. z okazji Święta 3 Maja zorganizowano pochód spod Magistratu, w którym wzięły udział oddziały strzeleckie, członkowie „Sokoła”, przysposobienia wojskowego, harcerze oraz przedstawiciele wielu stowarzyszeń działających na terenie miasta. Na czele pochodu szli członkowie Rady Miejskiej *in corpore* oraz burmistrz⁶.

W dniu święta konstytucji organizowano liczne imprezy sportowe, m.in. mecze piłki nożnej rozgrywane między przedstawicielami poszczególnych stowarzyszeń społecznych czy towarzystw sportowych działających na terenie miasta⁷. W 1929 r. zorganizowano m.in. bieg 3 Maja (10 km), propagandowy bieg kolarski (6 km), mecz piłki nożnej oraz bieg sztafetowy⁸. W kolejnych latach zazwyczaj organizowano w Rudzie biegi ulicami miasta na dystansie ok. 2500 metrów. Ich trasa wiodła zwykle spod Magistratu przy ul. Piłsudskiego (obecnie Rudzkiej), ulicami: Staszica (obecnie Pabianicką), Garapicha (obecnie Dubois),

³ APL, AmRP, sygn. 469, k. nlb, Obwieszczenie o meczu.

⁴ Wacław Jaguś – założyciel Sekcji Sportowej Towarzystwa Rzemieślniczego „Resursa”; dyrektor zarządu miejskiego w Rudzie Pabianickiej P. Kędzia, „Sport to zdrowie! Nie opuszczaj wycieczki”. *Kierunki działalności Sekcji Sportowej Towarzystwa Rzemieślniczego „Resursa”*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2015, t. 16, s. 102.

⁵ „Hasło Łódzkie”, 2 V 1929, nr 119, s. 3; „Rozwój”, 2 V 1929, nr 120, s. 9.

⁶ „Rozwój”, 4 V 1931, nr 121, s. 3.

⁷ APL, AmRP, sygn. 469, k. nlb, Obwieszczenie o meczu.

⁸ „Hasło Łódzkie”, 2 V 1929, nr 119, s. 5; „Rozwój”, 2 V 1929, nr 120, s. 9.

Harcerską (obecnie Zuchów), 1 Maja (obecnie Odrzańską). Meta znajdowała się podobnie jak start przed Magistratem bądź u zbiegu ul. 1 Maja (obecnie Odrzańskiej) i Pierackiego (obecnie Mielizny)⁹.

Obchody trzeciomajowe były też niekiedy, jak to miało miejsce w 1934 r., okazją do zafundowania przez władarzy miasta darmowych pokazów filmowych dla osób bezrobotnych w kinie „Star” przy ul. Legionów 1 (obecnie Zjednoczenia). Z tej okazji miejscowy kinematograf oferował filmy o tematyce patriotycznej, takie jak np. melodramat *Pod Twoją Obronę*¹⁰, które poprzedzone były zwykle okolicznościowymi przemówieniami. Wszystko to sprawiało, że trzeciomajowe obchody cieszyły się ogromną popularnością wśród rudzian. Według szacunków Magistratu z 1934 r. w obchodach trzeciomajowych wzięło udział ponad 2000¹¹ mieszkańców Rudy¹².

Kolejnym hucznie obchodzonym świętem przez rudzian był dzień 11 listopada, choć było to święto państwowe dopiero od 1937 r.¹³ W 1929 r. zawiązał się specjalny komitet obchodów z burmistrzem Adamem Łatkowskim na czele w celu zgromadzenia przedstawicieli wszystkich sfer¹⁴. W 1930 r., oprócz tradycyjnych defilad i pochodów, święto 11 listopada połączono z upamiętnieniem zwycięstwa nad bolszewikami w 1920 r. W tym celu z inicjatywy Związku Strzeleckiego Łódź-Powiat zasadzono 40 000 drzewek przy ulicach i drogach powiatu łódzkiego ziemskiego, a ostatnie drzewa miały być uroczystie zasadzone przez przedstawicieli władz i różnorodnych organizacji właśnie 11 listopada. W Rudzie Pabianickiej zasadzono ich kilkadziesiąt przy ul. 11 Listopada (obecnie Wirowej), Jaszczółta (obecnie Anieli Krzywoń) oraz Rzewskiego (obecnie Gombrowicza). Przy tej okazji przemianowano jedną z ulic na 11 Listopada¹⁵.

Jednakże główne obchody w 1930 r., gdy przypadała okrągła dziesiąta rocznica wojny 1920 r., miały miejsce wcześniej. Z tej okazji zawiązano na terenie Rudy Pabianickiej „Komitet Obchodu 10-lecia Zwycięskiego Odparcia Najazdu Rosji Sowieckiej”. Główne obchody przewidziane na 17 września zostały uświetnione

⁹ APŁ, AmRP, sygn. 489, k. nlb, Plan biegu ulicami Rudy Pabianickiej z 1937 r.

¹⁰ *Pod Twoją Obronę* (1933) – film powstały z dużym rozmachem pod patronatem Akcji Katolickiej, reż. Józef Lejtes; W. Jewsiewicki, *Polska kinematografia w okresie filmu dźwiękowego 1930–1939*, Łódź 1967, s. 23; J. Trznadłowski, *Problemy poznawania dzieła filmowego*, Warszawa 1990, s. 113; E. Zajceck, *Poza ekranem: kinematografia polska 1918–1991*, Warszawa 1992, s. 24.

¹¹ Wedle statystyk w tym czasie miasto zamieszkiwało ok. 13 tys. mieszkańców, APŁ, Starostwo Powiatowe Łódzkie, sygn. 217, k. nlb, Zbiór materiałów statystycznych.

¹² APŁ, AmRP, sygn. 474, k. nlb, Sprawozdanie z obchodów Święta 3 Maja.

¹³ Szerzej vide: B. Wachowska, *Od 11 listopada do 11 listopada czyli spory o symboliczne święto Niepodległości Polski*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 1995, z. 54, s. 3–35.

¹⁴ „Hasło Łódzkie”, 24 X 1929, nr 292, s. 6.

¹⁵ „Ilustrowana Republika”, 8 XI 1930, nr 306, s. 4

przez obecność emerytowanego generała Wojska Polskiego Leona Pachuckiego¹⁶ oraz byłego posła Ludwika Waszkiewicza, którzy wygłosili okolicznościowe mowy przed budynkiem Magistratu przy ul. Piłsudskiego (obecnie Rudzka 7). Plan obchodów uwzględniał odsłonięcie tablicy pamiątkowej – nie precyzował natomiast, gdzie miała się znajdować. W godzinach popołudniowych odbyła się natomiast akademie w lokalu Aleksandra Stefańskiego, właściciela parku i stawów na rzece Ner¹⁷. Podczas opisywanych obchodów sprzedawano pamiątkowe medale, a także książkę autorstwa Wojciecha Stpiczyńskiego *Krwawy i pracowity cud 1920 roku*¹⁸ poświęconą bitwie warszawskiej. Sporą popularnością wśród rudzian cieszyły się też widokówki z wizerunkiem Józefa Piłsudskiego¹⁹.

Z biegiem lat celebrowano nie tylko święta państwowe, ale zaczęto też tworzyć lokalną tradycję obchodów kolejnych rocznic uzyskania przez Rudę Pabianicką praw miejskich. Warto w tym miejscu wyjaśnić, że o ile prawa miejskie zostały oficjalnie przyznane 14 lutego 1923 r., to za samą datę umiastowienia uznawano dzień 15 października, kiedy to ukonstytuowały się władze miejskie²⁰. W 1933 r. z rozmachem świętowano dziesiątą rocznicę istnienia miasta. W obchody włączyła się m.in. Polska Fabryka Kabli i Walcowni Miedzi²¹, która zakupiła i zainstalowała 50 dodatkowych lamp na ulicach Rudy²². Z dużym rozmachem przebiegały obchody piętnastolecia miasta w 1938 r., które połączono z dwudziestą rocznicą odzyskania niepodległości. Magistrat przeznaczył na obchody kwotę 850 zł. Większość tychże funduszy pochłonęło dekorowanie głównych ulic Rudy oraz zakup pamiątkowych albumów²³. Zadbano też o estetyczny wygląd miasta w czasie obchodów. W tym celu zamówiono w nadleśnictwie Pawlikowice 82 świerki, które stanęły w najważniejszych punktach miasta, m.in. przed Magistratem, szkołami, wokół trybuny na miejscowym boisku, a także przed komisariatem policji oraz wzdłuż ul. Staszica

¹⁶ Leon Pachucki (1872–1932) – generał brygady; w okresie wojny polsko-bolszewickiej dowodził XXV brygadą piechoty; w 1921 r. został zastępcą dowódcy Okręgu Korpusu Piechoty nr IV w Łodzi; M. Cieplewicz, *Pachucki Leon (1872–1932)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 24, Warszawa 1979, s. 767–768; W. Jarno, *Okręg Korpusu Wojska Polskiego nr IV Łódź 1918–1939*, Łódź 2001, s. 119; P. Stawecki, *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994, s. 240.

¹⁷ APŁ, AmRP, sygn. 484, k. nlb, Obchody dziesiątej rocznicy zwycięstwa.

¹⁸ Publikacja wydana w 1930 r. nakładem Towarzystwa Wydawniczego im. Mikołaja Reja. Autor przyrównywał w niej J. Piłsudskiego do K. Chodkiewicza; J. Załęczny, *Tradycje patriotyczne elementem kształtowania zbiorowej świadomości historycznej II RP*, Warszawa 2017, s. 294.

¹⁹ APŁ, AmRP, sygn. 484, k. nlb, Obchody dziesiątej rocznicy zwycięstwa.

²⁰ A. Stawiszyńska, *Ruda Pabianicka. Rozwój społeczno-gospodarczy do 1945 r.*, Łódź 2007 [maszynopis pracy magisterskiej w zbiorach Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego], s. 12.

²¹ Przedsiębiorstwo działało w Rudzie Pabianickiej przy ul. Starorudzkiej od 1924 r. i zatrudniało ok. 100 pracowników, *Polski przemysł kablowy*, red. J. Grobicki, Bydgoszcz 2007, s. 222.

²² APŁ, AmRP, sygn. 144, k. nlb, Pismo do Polskiej Fabryki Kabli i Walcowni Miedzi.

²³ APŁ, AmRP, sygn. 28, k. nlb, Kosztorys obchodów.

(obecnie Pabianickiej)²⁴. Wspomniane uroczystości rozpoczęły się od nabożeństwa w Kościele Katolickim oraz Ewangelickim, skąd mieszkańcy udali się wspólnie na pochód, w którym uczestniczyli przedstawiciele wszystkich organizacji społecznych działających na terenie miasta, w kierunku boiska pobliskiej szkoły nr 4 przy ul. Piłsudskiego (obecnie Rudzkiej), gdzie wysłuchano okolicznościowego przemówienia burmistrza miasta Włodzimierza Grzybowskiego²⁵, którego fragmenty zamieściła redakcja przychylnego włodarzowi miasta „Głosu Rudy Pabianickiej”: „[...] 15 lat minęło, kiedy Nr 17 «Dziennika Ustaw Rzplitej Polskiej» przyniósł rozporządzenie Rady Ministrów o ustanowieniu miasta Rudy Pabianickiej. Było to wówczas 164 – miasto wyłączone z gmin wiejskich w odrodzonej Ojczyźnie [...] Z większego przemysłu dość dobrze prosperującego wówczas istniały tylko dwie fabryki: Sukcesorów Lebrechta Millera i Artura Meistra (śp), obecnie «Pierwsza Fabryka Jedwabi»²⁶. W takich warunkach bez dróg, bez światła, przy ubogich mieszkańcach rozpoczęła się gospodarka miasta o zarysowującej się dużej przyszłości z następujących powodów: Bezpośrednie sąsiedztwo z Łodzią, która ze względu na swą wadliwą zabudowę jest miastem dość niezdrowym do zamieszkiwania w pobliskiej okolicy, gdzie nie dokucałby dym fabryczny i gdzie wolny po pracy czas możnaby spędzić wśród kwiatów i zieleni. Ruda Pabianicka położona na trasie 2-linii tramwajowych: tuszyńskiej i pabianickiej posiada częste i bardzo wygodne połączenie z Łodzią. Nierozparcelowane wówczas tereny dawały możliwość taniego kupna – placu, zaś łąki wzdłuż rzeki Olechówki i pola przez nich były wygodnym miejscem pod zabudowę przemysłową [...] «O żywotności miasta i o potrzebie jego istnienia świadczą również duży przyrost ludności, nie naturalny, rzecz prosta, ale mechaniczny spowodowany dużą migracją do naszego miasta. [...]»²⁷. W dalszej części przemówienia burmistrz odnosił się do licznych problemów, z jakimi napotykało się młode miasto, tj. głównie problemów finansowych: „[...] Ale to wszystko pokonane będzie, bo choć nie mamy wprawdzie wystarczających środków finansowych, wobec kapitalnych braków – ale mamy za to duży kapitał w postaci ambicji mieszczańskiej naszego obywatela i jego ofiarności oraz niesłychanych walorów umiejętności jednoczenia się pod wspólnym sztandarem dobra ogólnego bez różnicy narodowości i oblicza politycznego [...]»²⁷.

Po wysłuchaniu przemówienia Włodzimierza Grzybowskiego zebrani udali się na uroczysty pochód pod Urząd Pocztowy przy ul. Staszica (obecnie Pabianickiej). Jednym z elementów obchodów było wręczenie daru dla armii w postaci CKM-ów, karabinów maszynowych oraz masek przeciwgazowych²⁸. Warto wspomnieć, że

²⁴ APŁ, AmRP, sygn. 175, k. nlb, Pismo do nadleśnictwa Pawlikowice.

²⁵ „Głos Rudy Pabianickiej”, XII 1938, s. 5, 9.

²⁶ Prawidłowa nazwa przedsiębiorstwa to „Pierwsza Polska Farbiarnia i Wykończalnia Jedwabi”.

²⁷ „Głos Rudy Pabianickiej”, XII 1938, s. 9.

²⁸ *Ibidem*, s. 5.

przy tejże okazji odbyła się akademie, podczas której wystąpiło Towarzystwo Śpiewacze „Rokicie”. O rozmachu organizacyjnym świadczyć może fakt, że na godziny popołudniowe zaplanowano szereg imprez kulturalnych z udziałem artystów znanych na terenie całego kraju, tj. m.in. koncert znanej śpiewaczki operowej Maryli Karwowskiej²⁹ i jej męża Janusza Popławskiego³⁰ oraz Henryka Ładosza³¹ w siedzibie Towarzystwa Śpiewacze „Rokicie”, a także liczne imprezy połączone z bankietami w salach udostępnionych przez bogatszych mieszkańców. O oprawę kulinarną imprez troszczyli się A. Jaroszek³² i Wacław Jaguś – właściciele miejscowych lokali gastronomicznych³³. Z okazji podwójnej rocznicy miejscowe kina urządziły projekcje okolicznościowych filmów, na które najubożsi mieszkańcy miasta mieli bezpłatny wstęp³⁴. Znaczny udział w finansowaniu obchodów mieli przedstawiciele miejscowego przemysłu włókienniczego, m.in. Adolf Horak, Ludwik Hausmann czy Lebrecht Mueller. Podczas obchodów rocznicy odzyskania niepodległości połączonych z rocznicą powstania miasta ofiarowali oni łącznie 1100 zł³⁵. Tematyce rocznicy powstania miasta poświęcony był też numer „Głosu Rudy Pabianickiej” z grudnia 1938 r., gdzie oprócz tekstów opisujących realia powstania miasta zamieszczono też liczne fotografie ukazujące rozkwit miasta i inwestycje poczynione przez jego władze.

Na terenie Rudy Pabianickiej często organizowane były obchody świąt związanych z Legionami Polskimi. W listopadzie 1930 r. Związek Strzelecki zorganizował sadzenie drzew z tabliczkami zawierającymi nazwiska fundatorów na ul. Piłsudskiego (obecnie Rudzkiej)³⁶. W 1930 r. podczas obchodów „Dnia Legionów” odbyła się zabawa ludowa „z nieznanymi dotychczas w Polsce niespodziankami”³⁷.

²⁹ Maryla Karwowska (1903–1967) – śpiewaczka operowa, występowała m.in. w Operze Warszawskiej; L. Kuchtówna, *Warszawa teatralna*, Warszawa 1990, s. 71; T. Mościcki, *Teatry Warszawy 1939. Kronika*, Warszawa 1939, s. 437.

³⁰ Janusz Popławski (1898–1971) – śpiewak operowy, aktor, reżyser teatralny, w czasie okupacji występował w stołecznych teatrach; S. Dąbrowski, Z. Raszewski, Z. Wilski, *Słownik biograficzny teatru polskiego*, t. 2, Warszawa 1994, s. 570; L. Sempoliński, *Druga połowa życia*, Warszawa 1985, s. 209; T. Szarota, *Okupowanej Warszawy dzień powszedni. Studium historyczne*, Warszawa 1973, s. 332.

³¹ Henryk Ładosz (1902–1979) – aktor, recytator specjalizujący się w bajkach dziecięcych; współpracował z warszawskimi teatrami dla dzieci oraz Polskim Radiem, S. Dąbrowski, Z. Raszewski, Z. Wilski, *Słownik biograficzny teatru...*, s. 403.

³² Właściciel baru „Marysin” przy ul. Staszica 114 (obecnie Pabianicka), członek Związku Podoficerów Rezerwy, przewodniczący Związku Inwalidów Wojennych w Rudzie Pabianickiej, „Głos Rudy Pabianickiej”, XII 1938, s. 15.

³³ APŁ, AmRP, sygn. 175, k. nlb, Obwieszczenia o planowanych imprezach; „Dziennik Narodowy”, 8 XI 1938, nr 256, s. 4.

³⁴ APŁ, AmRP, sygn. 175, k. nlb, Obwieszczenie o projekcji filmu.

³⁵ APŁ, AmRP, sygn. 175, k. nlb, Datki na organizację obchodów święta 11. listopada.

³⁶ „Ilustrowana Republika”, 14 XI 1930, nr 312, s. 4.

³⁷ „Ilustrowana Republika”, 26 VII 1930, nr 201, s. 7.

W sierpniu 1931 r. w ramach „Dnia Legionów” odbył się bieg sztafetowy z Rudy Pabianickiej na Pl. Wolności w Łodzi. Bieg o „nagrodę przechodnią Związku Legionistów” na dystansie 5 x 2000 m. W tym czasie zorganizowano bieg kolarski o nagrodę wojewody na trasie 20 km prowadzącej z Rudy Pabianickiej przez Marysin (centralna dzielnica Rudy), Wolę Pabianicką, Rzgów z powrotem do Rudy. Całość obchodów zwieńczyła zabawa na sali Aleksandra Stefańskiego³⁸, w której udział wzięli przedstawiciele władz³⁹.

W dniu 29 października 1932 r. miały miejsce obchody „Tygodnia Strzeleckiego”⁴⁰. Zwyczajowo organizowano biegi sztafetowe, wyścigi kolarskie oraz tzw. zabawy ludowe w sali A. Stefańskiego⁴¹. W 1933 r. odbył się bieg sztafetowy na trasie Ruda Pabianicka – Pl. Wolności w Łodzi⁴².

Władze Rudy Pabianickiej dużo miejsca poświęcały obchodom rocznic związanych z osobą Marszałka Józefa Piłsudskiego. Co roku celebrowano uroczyste jego imieniny⁴³. W 1932 r. zawiązał się specjalny komitet uroczystości obchodów imienin Marszałka pod przewodnictwem burmistrza Franciszka Dółki. Głównym wydarzeniem było nabożeństwo celebrowane przez tutejszego proboszcza ks. Mieczysława Lewandowicza⁴⁴. Wieczorem w Sali Idzikowskiego na Stawach Stefańskiego odbyła się uroczysta akademie z udziałem 1000 osób, podczas której specjalne przemówienie wygłosił burmistrz Dółko. Z referatem wystąpił prof. Jakubczyk. Zebrany zaprezentowano film *Żywot i działalność Marszałka Józefa Piłsudskiego*, do którego specjalne objaśnienia wygłosił kierownik szkoły nr 2 przy ul. Zagłoby (obecnie Scaleniowa) Stanisław Twaróg. Uroczystości uświetnił występ Hencza na cytrze oraz Frankiewicz na skrzypcach. Wystąpił chór Towarzystwa Śpiewaczego „Rokicie”. Jak odnotowali to przedstawiciele łódzkiej prasy: „Bogato

³⁸ „Ilustrowana Republika”, 8 VIII 1931, nr 215, s. 6.

³⁹ „Ilustrowana Republika”, 10 VIII 1931, nr 217, s. 3.

⁴⁰ „Ilustrowana Republika”, 10 X 1932, nr 280, s. 3.

⁴¹ „Hasło Łódzkie”, 23 VII 1930, nr 199, s. 7; *ibidem*, 28 VII 1930, nr 204, s. 6; *ibidem*, 1 VIII 1930, nr 208, s. 7; „Ilustrowana Republika”, 22 VII 1932, nr 201, s. 4.

⁴² „Echo”, 26 VII 1933, nr 204, s. 5.

⁴³ APŁ, AmRP, sygn. 474, k. nlb, Obchody imienin Marszałka Józefa Piłsudskiego.

⁴⁴ Ks. Mieczysław Lewandowicz (1886–1941) – święcenia kapłańskie przyjął w 1913 r.; doktor filozofii, notariusz kurii biskupiej, kanonik honorowy Kapituły Katedralnej w Łodzi, pełnił posługę m.in. w parafii p.w. św. Mateusza w Pabianicach, Turku, Piotrkowie Trybunalskim i Borszewicach. W latach 1926–1932 był proboszczem parafii p.w. św. Józefa w Rudzie Pabianickiej, gdzie był także członkiem Zarządu Miejskiego. W 1941 r. został zamordowany w obozie koncentracyjnym w Dachau, APŁ, AmRP, sygn. 14, k. nlb, Elektryfikacja miasta; B. Bejza, *O chrześcijańską współczesność*, Warszawa 1986, s. 33; W. Jacewicz, *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymsko-katolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945: Wykaz duchownych zmarłych, zamordowanych lub represjonowanych przez okupanta w diecezjach chełmińskiej, częstochowskiej, łomżyńskiej, łódzkiej i płockiej oraz archidiecezji warszawskiej*, Warszawa 1977, s. 241; A. Skupińska, *Odnaleziono urnę z prochami męczennika*, „Niedziela Łódzka” 2019, nr 44, s. 1.

urozmaicony program wywołał podniosły nastrój”. Uczestnicy uroczystości wysłali solenizantowi specjalny telegram następującej treści: „Zebrani na uroczystej akademii w dniu 19 III 1932 r. obywatele miasta Rudy Pabianickiej, marszałkowi Polski, Wielkiemu Budowniczemu potęgi państwa najwyższemu, wychowawcy narodu, ślą wyrazy czci i hołdu”⁴⁵. W 1933 r. zorganizowano obchody 40-lecia pracy społecznej Marszałka. Głównym organizatorem był miejscowy Związek Rezerwistów. Obchody obejmowały tradycyjnie mszę i akademię⁴⁶. Część oficjalna odbyła się w siedzibie Związku przy ul. Starorudzkiej 28. Wieczorem natomiast zorganizowano ognisko na sąsiadującej z siedzibą Rudzkiej Górze⁴⁷.

Po śmierci Marszałka Rada Miejska podczas nadzwyczajnego posiedzenia w dniu 14 maja 1935 r. oddała hołd Józefowi Piłsudskiemu, a także zdecydowała o budowie szkoły-pomnika, na którego frontonie miała znaleźć się tablica z następującą treścią: „Pamięci Bojownika o wolność, równość i braterstwo, najlepszego Syna Ojczyzny, wskrzesiciela Państwa Polskiego, Wodza narodu, Pierwszego marszałka Polski, Józefa Piłsudskiego, w roku zgonu i żaloby – mieszkańcy miasta Rudy Pabianickiej szkołę tę poświęcają i Jego imieniem mianują. Niechaj życie Jego i czyny będą wzorem dla następnych pokoleń”. Koszt tej inwestycji szacowano na 150 000 zł, a tuż po posiedzeniu zaczęły wpływać pierwsze datki na budowę szkoły. Członkowie rady zadeklarowali także noszenie przez sześć tygodni opasek żałobnych⁴⁸. Władze miasta planowały też zakup szeregu wydawnictw poświęconych osobie Marszałka⁴⁹. Planowana inwestycja została zrealizowana, bowiem budynek wzniesiono przy ul. Piłsudskiego (obecnie Rudzka 56).

W 1938 r. Koło Rezerwistów w Rudzie Pabianickiej zorganizowało akademię ku czci Józefa Piłsudskiego i imienin Edwarda Śmigłego Rydza. Słowo wstępne wygłosił St. Rozbicki, następnie wykonano okolicznościowe utwory poetyckie. Przemawiali przewodniczący Koła Edward Kotynia oraz jego zastępca Zawadzki⁵⁰. Imprezy ku czci Marszałka organizowano też w 1939 r. w świetlicy Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet przy ul. Odrzańskiej 40. Imprezom tym towarzyszyły zwykle zbiórki na zakup sprzętu wojskowego⁵¹.

W okresie międzywojennym ludność miasta miała możliwość uczestniczenia w obchodach organizowanych przez Ligę Obrony Powietrznej Państwa [od 1928 r.

⁴⁵ „Ilustrowana Republika”, 22 III 1932, nr 82, s. 6.

⁴⁶ *Ibidem*, 20 III 1933, nr 79, s. 3.

⁴⁷ APŁ, AmRP, sygn. 473, k. nlb, Obchody 40-lecia pracy społecznej Marszałka Józefa Piłsudskiego.

⁴⁸ APŁ, AmRP, sygn. 258, k. 43, Uchwała Rady Miejskiej z dnia 14 V 1935 r.; „Ilustrowana Republika”, 16 V 1935, nr 133, s. 11.

⁴⁹ APŁ, Wydział Powiatowy Łódzki, sygn. 324, k. 45, Kosztorys budowy szkoły.

⁵⁰ „Naród i Wojsko” 1938, R. V, nr 15, s. 9.

⁵¹ APŁ, AmRP, sygn. 490, k. nlb, Obwieszczenie o kweście za zakup sprzętu wojskowego.

po połączeniu z Towarzystwem Obrony Przeciwgazowej, Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej (LOPP)]⁵². Z zachowanych programów obchodów wynika, że uroczystości te miały dość szeroką ofertę. W 1924 r., oprócz tradycyjnych mszy i pochodów, mieszkańcy miasta mogli uczestniczyć w koncercie zorganizowanym w sali Gustawa Obermana przy ul. Starorudzkiej 8. Program obejmował m.in. występy chórów kościelnych, koncert fortepianowy, pokaz gry na cytrze, a także Modlitwę Mahometan. Całość miała zakończyć zabawa taneczna⁵³. W latach późniejszych organizowano z tej okazji konkursy modeli latających dla uczniów miejscowych szkół⁵⁴. Mieszkańcy Rudy Pabianickiej tłumnie uczestniczyli w obchodach „Dni Propagandowych LOPP”. W 1931 r. obchodom „VIII Tygodnia LOPP” towarzyszyło rzucanie ulotek i zaproszeń z samolotu. Główną atrakcją były pokazy lotnicze nad terenem wyścigów konnych. Organizatorzy zastosowali wówczas tzw. sztuczną mgłę. Wielu rudzian podziwiała pokaz z Rudzkiej Góry⁵⁵. W imprezie wzięły udział dwa plutony piechoty, dwie baterie artyleryjskie i lotnictwo⁵⁶. Ważnym wydarzeniem dotyczącym obchodów LOPP był zakup w 1937 r. samolotu sanitarnego wartego 38 000 zł przez miejscowego fabrykanta Adolfa Horaka⁵⁷.

W czerwcu 1933 r. zorganizowano obchody Święta Morza rozpoczęte mszą świętą, po której zebrani udali się na plac przed szkołą, gdzie odbyło się uroczyste podniesienie bandery Ligi Morskiej i Rzecznej. Następnie przemówienia wygłosili burmistrz Franciszek Dółko, kierownik szkoły Stanisław Twaróg oraz płk Witold Walicki⁵⁸.

Rudzianie angażowali się w obchody bieżących wydarzeń krajowych. W zwyczajach były msze odprawiane w związku z ważnymi wydarzeniami politycznymi w kraju. W dniu 1 czerwca 1926 r. przy udziale władz miejskich odprawiono nabożeństwo z okazji zaprzysiężenia Ignacego Mościckiego na stanowisko prezydenta Polski. Msza była celebrowana w kościele katolickim przy ul. Kościelnej (obecnie Farnej)⁵⁹. W maju 1927 r. nabożeństwami, zarówno w kościele katolickim, jak i ewangelickim, uczczono pamięć ofiar wypadków majowych z 1926 r.⁶⁰ Celebrowano także inne wydarzenia bieżące. W czerwcu 1932 r. odprawiono msze

⁵² T. Wawrzyński, *Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej. Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999, s. 191.

⁵³ APŁ, AmRP, sygn. 2, k. nlb, Obchody dnia Ligi Obrony Przeciw Powietrznej.

⁵⁴ APŁ, AmRP, sygn. 486, k. nlb, Porządek publiczny.

⁵⁵ „Ilustrowana Republika”, 4 VI 1931, nr 151, s. 6; *ibidem*, 8 VI 1931, nr 155, s. 3.

⁵⁶ P. Piotrowski, *Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej na Mazowszu w latach 1928–1939*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2015, t. 7, s. 226.

⁵⁷ „Ilustrowana Republika”, 13 VII 1937, nr 190, s. 8.

⁵⁸ „Ilustrowana Republika”, 30 VI 1933, nr 180, s. 3.

⁵⁹ APŁ, AmRP, sygn. 459, k. nlb, Sprawy administracyjne z 1926 r.

⁶⁰ APŁ, AmRP, sygn. 460, k. nlb, Obwieszczenie o nabożeństwie.

w intencji odwrócenia klęski kryzysu⁶¹. W maju 1933 r. w mieście odnotowano żywiołowe manifestacje na cześć wybranego ponownie na stanowisko prezydenta RP Ignacego Mościckiego⁶². Spontanicznie manifestowano np. 13 września 1934 r. z okazji przemówienia, jakie wygłosił minister Józef Beck w Genewie na Forum Ligi Narodów⁶³. We wrześniu 1938 r. na terenie Rudy Pabianickiej odbyła się spontaniczna manifestacja 500 osób domagających się powrotu Śląska Zaolziańskiego do Macierzy⁶⁴. Przy „Związku byłych Ochotników Wojennych” zorganizowano wówczas biuro werbunkowe do Legionu Zaolziańskiego⁶⁵.

W kwietniu 1930 r. Rudę Pabianicką z krótką wizytą⁶⁶ odwiedził prezydent RP Ignacy Mościcki. Był witany pod ustawioną w okolicy Magistratu bramą triumfalną, nad którą rozwieszono transparent z napisem „Witaj najdostojniejszy gościu”, przez dziewczynkę z kwiatami i burmistrza Adama Łatkowskiego. Wśród oficjalnej delegacji znaleźli się przedstawiciele duchowieństwa, tj. ks. Mieczysław Lewandowicz, pastor Johann Zander oraz rabin Arja Rottenberg. Obecni byli też przedstawiciele organizacji społecznych, m.in. straży pożarnej. Prezydent złożył wpis do złotej księgi pamiątkowej Rudy Pabianickiej⁶⁷.

Dla zainteresowanych historią Polski oraz bieżącymi wydarzeniami politycznymi organizowano odczyty z udziałem znanych polityków i działaczy społecznych⁶⁸. W 1926 r. z wykładem *Polonia Restituta* do miasta przyjechał Wacław Długosz⁶⁹. Dużym zainteresowaniem ze strony rudzian cieszył się odczyt w szkole przy ul. Zagłoby (obecnie Scaleniovej) z udziałem znanego polityka i publicyisty gen. Bolesława Wieniawy-Długoszowskiego⁷⁰. Władze i mieszkańcy Rudy Pabianickiej włączali się też w różne ogólnopolskie akcje, takie jak obchody Tygodnia Lotniczego, z okazji którego zorganizowano koncerty, a także wpłacano datki „na mogiłę poległych bohaterów”⁷¹. W mieście obchodzono „Dni Chopinowskie”, jednak obchody te nie cieszyły się większym zainteresowaniem ze strony mieszkańców miasta⁷².

⁶¹ „Ilustrowana Republika”, 25 VI 1932, nr 174, s. 5.

⁶² „Ilustrowana Republika”, 9 V 1933, nr 127, s. 2.

⁶³ Wspomniane przemówienie dotyczyło wypowiedzenia przez Polskę tzw. Traktatu Mniejszościowego, W. Roszkowski, *Historia Polski 1914–1990*, Warszawa 1991, s. 71.

⁶⁴ „Echo”, 26 IX 1938, nr 268, s. 2.

⁶⁵ „Ilustrowana Republika”, 26 IX 1938, nr 264, s. 5.

⁶⁶ Prezydent zatrzymał się w Rudzie podczas podróży z rezydencji w Spale do Łodzi, gdzie uczestniczył w nadaniu jego imienia szpitalowi przy ul. Zagajnikowej (obecnie Kopcińskiego).

⁶⁷ „Hasło Łódzkie”, 26 IV 1930, nr 113, s. 1.

⁶⁸ W 1930 r. prasa łódzka wspominała o 20 odczytach „na tematy społeczne”, „Ilustrowana Republika”, 6 IX 1930, nr 244, s. 4.

⁶⁹ APŁ, AmRP, sygn. 213, k. nlb, Obwieszczenie o wykładzie.

⁷⁰ APŁ, AmRP, sygn. 215, k. nlb, Obwieszczenie o odczycie.

⁷¹ APŁ, AmRP, sygn. 457, k. nlb, Sprawozdanie komitetu zbiórki „Na mogiłę poległych bohaterów”.

⁷² APŁ, AmRP, sygn. 474, k. nlb, Sprawozdanie z obchodów Dni Chopinowskich.

Oprócz najważniejszych świąt państwowych uroczystości celebrowano inne okazje. W maju 1934 r. zorganizowano obchody „Dnia Dziecka i Matki”. Podobnie jak w przypadku świąt państwowych obchody zainaugurowały nabożeństwa w miejscowych świątyniach oraz pochód dzieci pod szkołę. Zaplanowane zabawy plenerowe miały miejsce w lasku przy obecnej ul. Ekonomicznej należącym do właściciela miejscowej betoniarni Jerzego Messa. Na dzieci czekał poczęstunek, konkursy, a także drobne upominki. Całość uświetnił występ orkiestry ufundowany przez miejscowego przemysłowca Lebrechta Muellera⁷³.

Na terenie miasta miały miejsce działania mające na celu materialne upamiętnienie ważnych wydarzeń z historii Polski. Na rok przed wybuchem II wojny światowej lokalny *Komitet Opieki nad Grobami Poległych w Walkach o Niepodległość* wysunął ideę budowy pomnika ku czci poległych o niepodległość. Monument składający się z betonowego cokołu i łańcucha miał być miejscem pochówku pięciu ekshumowanych z podłódzkich cmentarzy żołnierzy⁷⁴. Monument miał stanąć na palcu miejskim u zbiegu ul. Staszica (obecnie Pabianicka) i Prądyńskiego. Ostatnim wydarzeniem, związanym z obchodami świąt i rocznic narodowych na terenie Rudy Pabianickiej, było odsłonięcie w dniu 6 sierpnia 1939 r. tablicy upamiętniającej zwycięstwo wojsk polskich i litewskich pod Grunwaldem. Wspomniana tablica zawisła na budynku Magistratu. Została ona wkrótce zniszczona podczas okupacji hitlerowskiej⁷⁵. W 1945 r. odsłonięto jej kopię z inskrypcją „Grunwald 15 VII 1410 – Ruda Pabianicka 15 VII 1945”.

Oprócz celebrowania ważnych wydarzeń z życia ojczyzny, w Rudzie upamiętniano też wydarzenia z krajów ościennych. W sierpniu 1938 r. władze miasta zdecydowały o wprowadzeniu żałoby narodowej z powodu śmierci królowej Rumunii Marii Aleksandry Wiktorii Sachsen-Coburg-Gotha (1875–1938)⁷⁶. Mimo obchodów wielu świąt warto podkreślić, że w Rudzie nie organizowano natomiast obchodów święta 1 maja⁷⁷.

Opisywane powyżej uroczystości były zapewne jednymi z najważniejszych inicjatyw społecznych podejmowanych nie tylko przez władze, ale i mieszkańców miasta. Przyczyniały się zarówno do integracji mieszkańców, jak i tworzenia własnej tożsamości czy tradycji miasta, którego egzystencja trwała zaledwie 16 lat. Wybuch II wojny światowej sprawił, że Ruda Pabianicka jako Litzmannstadt-Erzhausen

⁷³ APŁ, AmRP, sygn. 474, k. nlb, Obchody „Dnia Dziecka i Matki”.

⁷⁴ APŁ, AmRP, sygn. 28, k. nlb, Sprawozdanie z posiedzenia Komitetu Budowy Pomnika poległych w walce o niepodległość; *ibidem*, sygn. 490, k. 137, Pismo Zarządu Miejskiego w Rudzie Pabianickiej do Starostwa Powiatowego w Łodzi z dn. 9 VIII 1939 r.

⁷⁵ APŁ, AmRP, sygn. 490, k. 126, Pismo Zarządu Miejskiego w Rudzie Pabianickiej do Starostwa Powiatowego w Łodzi z dn. 4 VIII 1939 r.

⁷⁶ APŁ, AmRP, sygn. 28, k. nlb, Obwieszczenie o wprowadzeniu żałoby.

⁷⁷ „Ilustrowana Republika”, 2 V 1931, nr 119, s. 5.

znalazła się w granicach administracyjnych Łodzi przemianowanej na Litzmannstadt jako tzw. dzielnica zewnętrzna. Po wojnie jedynie przez rok funkcjonowała jako oddzielne miasto.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Państwowe w Łodzi

Akta miasta Rudy Pabianickiej, sygn. 2, 14, 28, 144, 175, 213, 215, 258, 459, 460, 469, 473, 474, 484, 486, 489, 490.

Starostwo Powiatowe Łódzkie, sygn. 217.

Wydział Powiatowy Łódzki, sygn. 324.

PRASA

„Dziennik Narodowy” 1938.

„Echo” 1933.

„Głos Rudy Pabianickiej” 1938.

„Hasło Łódzkie” 1929, 1930.

„Ilustrowana Republika” 1930, 1931, 1932, 1933, 1935, 1937.

„Rozwój” 1929, 1931.

OPRACOWANIA

Bejza B., *O chrześcijańską współczesność*, Warszawa 1986.

Cieplewicz M., *Pachucki Leon (1872–1932)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 24, Warszawa 1979.

Dąbrowski S., Raszewski Z., Wilski Z., *Słownik biograficzny teatru polskiego*, t. 2, Warszawa 1994.

Jacewicz W., *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymsko-katolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945: Wykaz duchownych zmarłych, zamordowanych lub represjonowanych przez okupanta w diecezjach chełmińskiej, częstochowskiej, łomżyńskiej, łódzkiej i płockiej oraz archidiecezji warszawskiej*, Warszawa 1977.

Jarno W., *Okręg Korpusu Wojska Polskiego nr IV Łódź 1918–1939*, Łódź 2001.

Jewsiewicki W., *Polska kinematografia w okresie filmu dźwiękowego 1930–1939*, Łódź 1967.

Kędzia P., „Sport to zdrowie! Nie opuszczaj wycieczki”. *Kierunki działalności Sekcji Sportowej Towarzystwa Rzemieślniczego „Resursa”*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2015, t. 16.

Kuchtówna L., *Warszawa teatralna*, Warszawa 1990.

Mościcki T., *Teatry Warszawy 1939. Kronika*, Warszawa 1939.

- Piotrowski P., *Liga Obrony Przeciwpowietrznej i Przeciwgazowej na Mazowszu w latach 1928–1939*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2015, t. 7.
- Polski przemysł kablowy*, red. J. Grobicki, Bydgoszcz 2007.
- Roszkowski W., *Historia Polski 1914–1990*, Warszawa 1991.
- Sempoliński L., *Druga połowa życia*, Warszawa 1985.
- Skupińska A., *Odnaleziono urnę z prochami męczennika*, „Niedziela Łódzka” 2019, nr 44.
- Stawecki P., *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994.
- Stawiszyńska A., „*Głos Rudy Pabianickiej*” i jego rola w kształtowaniu tożsamości mieszkańców miasta Rudy Pabianickiej, „Rocznik Łódzki” 2022, t. 72.
- Szarota T., *Okupowanej Warszawy dzień powszedni. Studium historyczne*, Warszawa 1973.
- Trz Nadłowski J., *Problemy poznawania dzieła filmowego*, Warszawa 1990.
- Wachowska B., *Od 11 listopada do 11 listopada, czyli spory o symboliczne święto Niepodległości Polski*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica” 1995, z. 54.
- Wawrzyński T., *Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej. Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999.
- Zajicek E., *Poza ekranem: kinematografia polska 1918–1991*, Warszawa 1992.
- Załączny J., *Tradycje patriotyczne elementem kształtowania zbiorowej świadomości historycznej II RP*, Warszawa 2017.

PRACE NIEPUBLIKOWANE

- Stawiszyńska A., *Ruda Pabianicka. Rozwój społeczno-gospodarczy do 1945 r.*, Łódź 2007 [maszynopis pracy magisterskiej w zbiorach Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego].

NOTKA O AUTORCE

Dr Aneta Stawiszyńska – absolwentka studiów historycznych na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego. Doktorat obroniony na tej samej uczelni.

Zainteresowania badawcze: historia społeczna I wojny światowej, historia Łodzi, biografistyka.

e-mail: anetas83@wp.pl